

Smedby kyrkogård

Sydölands församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2006

Cecilia Ring
Kyrkoantikvariska rapporter 2006, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
Ölandsresenärer	6
SMEDBY KYRKOÅRD	
Kyrkomiljön	8
Kyrkan	8
Kyrkogårdens historik	8
Beskrivning av kyrkogården idag	10
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	12
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOÅRDEN I DESS HELHET	17
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödssystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavaren. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. kyrkogårdsförvaltningen Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och läns museerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Liselotte Jumme och Cecilia Ring vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravningsbredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har sätts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinns styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydsjaskandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Värendsdelens utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Møre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett s k ordinariedom, inom Linköpings stift. Ordinariedomerna inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinariedomerna. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Møre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

Ölandsresenärer

Öland tilldrog sig tidigt uppmärksamhet från antikvariska myndigheter och historiskt intresserade. De ålderdomliga medeltida kyrkorna, varav flera fanns kvar in på 1800-talet, samt den stora mängden av förhistoriska lämningar gjorde ön till ett spännande resmål. Somliga reste på uppdrag, andra av egen vilja och intresse. Resorna dokumenterades i dagböcker och anteckningar. I detta material finns rikligt med uppgifter om kyrkobyggnaderna, inventarier, fornlämningar m.m. Däremot finns få uppgifter om kyrkogårdarna. Flertalet av de tidiga ölandsresenärerna var dock duktiga tecknare och deras

bilder kan idag lämna många värdefulla uppgifter om hur den kyrkogård som omgav kyrkan såg ut. Det är först med Gunnar Håkanssons "Öländska personminnen", där flera av de äldre öländska gravvårdarna finns dokumenterade, samt Ragnhild Boströms skrifter i serien "Sveriges kyrkor, Öland" som mera omfattande skriftlig dokumentation om kyrkogårdarna förekommer. "Sveriges kyrkor, Öland" finns inte för öns samtliga kyrkor men i de fall de har utgivits finns ett kapitel om kyrkogården som berättar deras historia från 1500-talet fram till mitten av 1900-talet. I rapporterna från inventeringen av Ölands kyrkogårdar hänvisas till flera ölandsresenärer. Här följer en kort presentation av de mest betydelsefulla personerna och deras arbeten.

Jonas Haquini Rhezelius

J H Rhezelius gjorde 1634 en antikvarisk inventeringsexpedition på Öland och i östra Småland. Resan gjordes på uppdrag av Kammarkollegiet. Sverige hade börjat växa fram som en stormakt i norra Europa och en stormakt krävde naturligtvis en storslagen historia. Rhezelius anteckningar och bilder från resan förvaras idag på Kungliga biblioteket i Stockholm.

Petrus Frigelius

Petrus Frigelius var präst och en stor del av sitt liv verksam i Madesjö socken. Under somrarna 1746-55 reste han runt på Öland och dokumenterade av eget intresse bl.a. öns kyrkor. Han var den förste som gjorde avbildningar även av kyrkornas norrsida. Teckningarna återger noggrant olika detaljer, men har fel proportioner.

Nils Isak Löfgren

N I Löfgren var som präst verksam i bl.a. Högsby 1860-81. Han var även fornforskare och mycket intresserad av Öland i en tid då många av öns medeltida kyrkor revs eller byggdes om. Hans skicklighet som tecknare gjorde också att han på många församlingars uppdrag mätte upp den gamla kyrkan och uppgjorde ritningar för en ny.

Abraham Ahlqvist

A Ahlqvist var verksam som präst i Runsten 1827-44. Han var god vän med N I Löfgren som han träffade första gången 1818. Ahlqvist utgav boken Ölands historia och beskrivning där Löfgren bidragit med texter och teckningar. Arbetet hade påbörjats av Ahlqvists far och det blev för sonen en mycket viktig uppgift att fullfölja det arbetet. A Ahlqvist ligger idag begravd på Runstens kyrkogård.

SMEDBY KYRKOÅRD

Fastighetsbeteckning: Smedby , Smedby socken, Mörbylånga kommun, Ölands Södra härad, Kalmar län, Öland.

Befolkningsstal: 1810: 351 inv, 1850: 618 inv, 1880:591 inv, 1900: 451 inv, 1947: 283 inv, 1958: 223 inv, 2003: ca 75 inv

Kyrkomiljön

Smedby kyrka ligger något väster om västra landsvägen och från kyrkogården har man utsikt över Kalmarsund i väster. Runt om kyrkan i söder och öster ligger jordbruksmark. I väster på ligger en röd träbyggnad som byggdes på 1700-talet på en annan plats. År 1848 flyttades den till Smedby och blev prästgård, vilket det var fram till 1929. På tomten finns också tillhörande förråd och ladugård uppförd i sten år 1917. Norr om kyrkogården ligger kyrkhagen. I det nordöstra hörnet av kyrkogårdsmuren är en gammal vitmenad byggnad som används som förråd och där det finns en toalett. Den före detta folkskolan ligger även den strax norr om kyrkan.

Kyrkan

Den tidigaste kyrkan på platsen uppfördes i slutet av 1100-talet och var en romansk absidkyrka med högt västtorn som utökades på 1200-talet. Den nuvarande nyklassicistiska kyrkan byggdes 1851-53 norr om den plats där den medeltida föregångaren stått. Smedby kyrka är en salskyrka med smalare rakt avslutat kor, utbyggd femsidig sakristia i öster samt torn i väster. Tornet är krönt av en lanternin. Arkitekt till kyrkan var J A Hawerman och byggmästare P Isberg. Exteriören är i stort sätt oförändrad sedan byggnadstiden. År 1952 förändrades interiören en kraftig, främst i och med korets ombyggnad. Ett tunnvalv och två sidorum byggdes och koret kom att skiljas från kyrkorummet i övrigt. Ärland Noréen stod för förändringarna. Inne i kyrkan finns en romansk dopfont från Gotland daterad till 1200-talet och predikstolen är från 1698.

I tornet hänger två klockor. Lillklockan gjuten 1680, storklockan inköptes från klockgjutaren J P Forsberg i Kalmar 1878.

Kyrkogårdens historik

På en karta från 1641 finns både kyrkan med kyrkogården och prästgården utritad. Det finns inga ingångar markerade men i det sydöstra hörnet är ett litet hack mot öster i muren.

På en avmätningshandling från 1735 finns kyrkogården avbildad. Den är rektangulär runt om kyrkan och i det nordöstra hörnet liksom i det sydvästra är det markerat ingångar.

Frigelius tecknade kyrkan både från norr och söder 18 år senare, år 1753. Han har ritat en mur som ser ut att vara av flera lager rektangulära stenar, troligen kalksten. I det sydvästra hörnet har Frigelius avbildat ett porthus åt söder och en mindre ingång åt väster, in till prästgården. Även på den norra sidan har han ritat ett porthus troligen är det samma läge som den nuvarande ingången.

På ytterligare en lantmäterikarta från 1786 har allén fram till ingången i det nordöstra hörnet tillkommit. I sydväst går en väg fram till ingången i det sydvästra hörnet. En tunnare mur skiljer kyrkogården från prästgården som nu utgörs av flera byggnader och liknar en kringbyggd gård.

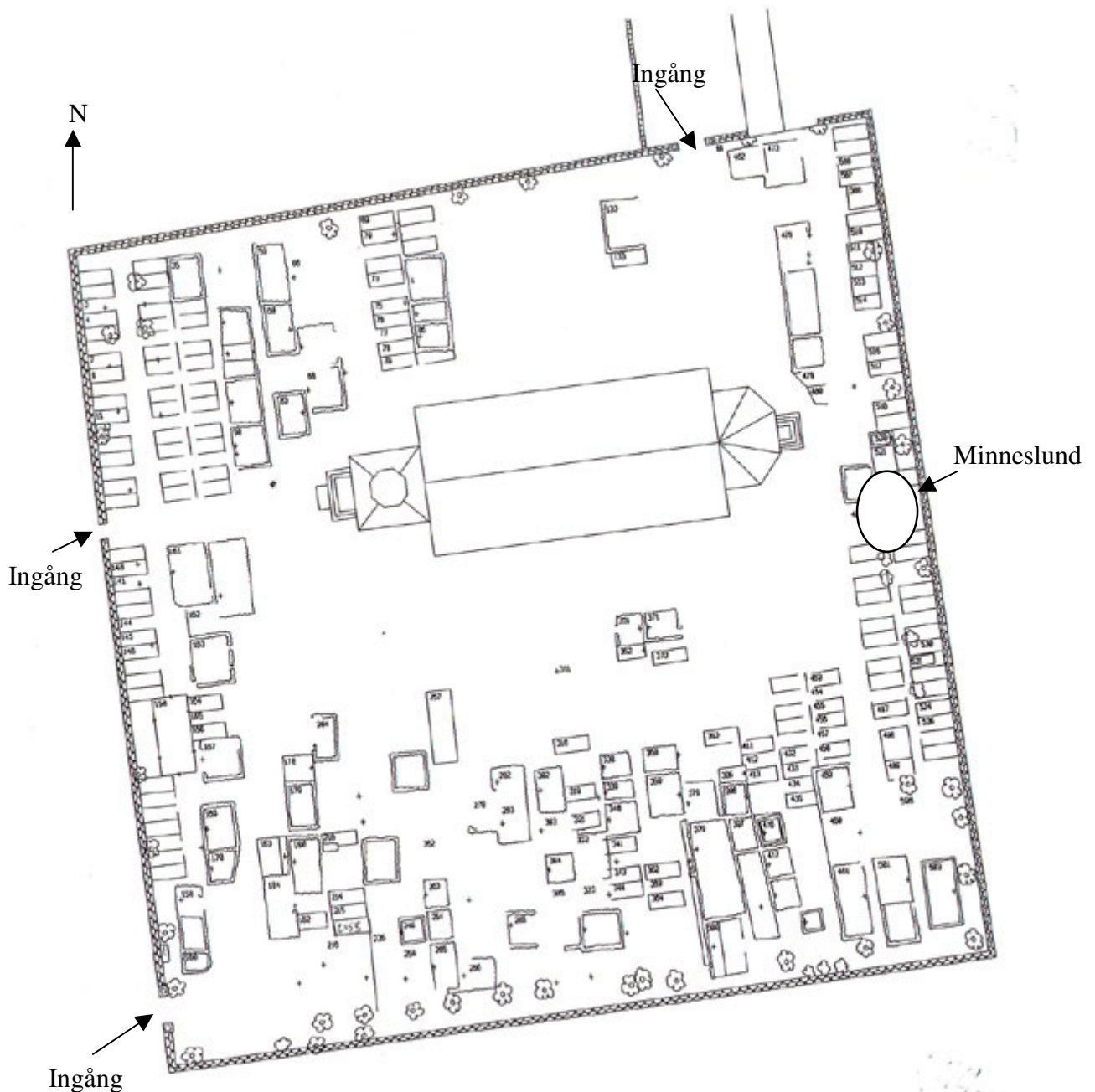
På 1950-talet togs beslutet att så in de grusgångar som fanns på kyrkogården då folk tyckte det var jobbigt att gå på gruset och istället gick bredvid. Under de närmsta årtiondena, 1960-

och 70- talen, gjordes ytterligare förändringar på kyrkogården. Då togs många omgärdningar bort och gravplanerna besåddes med gräs.

År 1992 renoverades delar av kyrkogårdsmuren och renoveringen gjordes med den befintliga stenen. 2005 var det dags att reparera den västra muren

En gravkarta upprättades år 1993. Efter att detta gjordes har ytterligare häckar som då omgärdade gravplatserna tagits bort

En minneslund anlades i den östra delen av kyrkogården i det öppna partiet sydöst om kyrkobyggnaden 2006.

Smedby gravkarta

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Den kvadratiske kyrkogården omges av en kallmur av grå kalksten. På insidan av muren är en trädkrans av ask och lönn planterad. Huvudingången ligger i nordost, men kyrkogården har också två ingångar mot prästgården i väster. Kyrkogården består i huvudsak av öppen gräsyta och kyrkogården saknar idag grusgångar. Flertalet gravplatser är på den södra sidan om kyrkan men även norr om kyrkan finns ett mindre antal gravplatser. Det finns ingen kvartersindelning på kyrkogården. I den östra delen, intill muren, finns den nyanlagda minneslundan.

Omgärdning

Hela kyrkogården omgärdas av en kallmurad kalkstensmur med visst inslag av gråsten. På 1990- och 2000-talet har delar av muren restaurerats då träden gör att den rasar.

Kalkstensmuren i norr. Notera inslaget av gråsten i botten av muren (KI Smedby kyrkog 111)

Huvudingången i det nordöstra hörnet. Smidesgrindar mellan murade stolpar av kalksten (KI Smedby kyrkog 114)

Ingångar

Huvudingången är i det nordöstra hörnet av kyrkogårdsmuren. Det är en svartmålad smidesgrind mellan murade kalkstensstolpar.

I väster finns det två ingångar in till prästgården. Den södra har stolpar av murad kalksten och grindarna är svartmålade smidesgrindar av samma sort som de i huvudgrinden. Den norra är en enkel svartmålad smidesgrind av samma typ som de andra, mellan portstolpar av kalksten.

Vegetation

Trädkrans: trädkrans på insidan av kyrkogårdsmuren av lönn och ask

Övrigt: runt och intill vissa gravplatser är det planterat häckar av buxbom

Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Gångsystem

På Smedby kyrkogård finns inga markerade gångar.

Gravvårdstyper

De äldsta gravvårdarna på Smedby kyrkogård är ett antal kalkstensvårdar från mitten av 1800-talet. I slutet av 1800-talet blev de höga svarta gravvårdarna moderna tillsammans med mindre vårdar i samma material och utförande. Vid den här tiden fanns fler konstruktningar som inspirerade till vårdarnas utformning. En av dessa var nationalromantiken. Karaktäristiskt

för gravvårdar som är nationalromantiskt inspirerade är oslipade ytor och asymmetriska krön. Tanken är att gravvården ska efterlikna förhistoriska gravmonument och runstenar. En annan viktig influens som blir allt vanligare under början av 1900-talet är antiken. Denna konststil kallas klassicismen. Typiska drag hos gravvårdar är symmetriska krön, slipade ytor och dekorelement som urnor, draperingar och kransar och gurlanger av löv. När det gäller dekoren på gravvårdarna var den kristna symboliken naturligtvis också viktig. Vanliga kristna dekorelement var t.ex. kors, facklor, oljelampan och duvan. Vid tiden kring sekelskiftet 1900 förefaller det ha varit vanligt att man införskaffade en stor familjevård. Varje grav inom familjegravplatsen markerades med en gravkulle överväxt med murgröna. Hur vanligt det varit med gravkullar på Smedby kyrkogård vet vi inte. Endast en gravplats med gravkulle är bevarad på kyrkogården. Den klassicistiska stilen blir alltmer dominerande. Viktiga drag hos gravvårdar från 1930-50-talen är den symmetriska uppbyggnaden med parställda pelare samt de raka eller flackt trekantiga krönen. På de flesta kyrkogårdar infördes regler för hur höga gravvårdarna fick vara. Från slutet av 1950-talet och framåt blev gravvårdarna enklare och mer enhetligt utformade. Vårdarna är rektangulära med ett enkelt kors eller blomsterslinga som dekor. På 1970-talet började man att dekorera gravvårdarna med talldungar och uppgående solar. Under 1990-talet kan man se en uppluckring av bestämmelserna kring gravvårdarnas utformning. Idag är formerna mer varierande och ofta mjukare. Under 1900-talets första hälft var det vanligt att man omgärdade gravplatserna och belade dem med grus. På Smedby kyrkogård har funnits omgärdningar i form av häckar, stenramar och gjutjärnsstaket. Idag är endast en gravplats helt omramad och belagd med grus och två andra med jord.

Under 1900-talets första hälft var det också vanligt att ange den dödes yrkestitel på gravvården. På Smedby kyrkogård finns gravvårdar med titlar på ungefär hälften av gravvårdarna. Titlarna försvann i det närmste i mitten av århundradet. Under senare år har en ny form dykt upp. Gravvården får en dekor som knyter an till den dödes intresse eller yrke t.ex. en fotboll, en lastbil eller en notslinga. På landsortskyrkogårdar har det under hela 1900-talet varit vanligt att ange från vilken by eller gård den döde kommer. På Smedby kyrkogård finns det angivet på majoriteten av vårdarna.

Minneslund

Minneslundan ligger i den östra delen av kyrkogården, i det öppna partiet sydost om kyrkobyggnaden. Platsen utgörs av en rektangulär gräsyta. Buskar av buxbom avgränsar minneslundan i norr och söder. I öster avgränsas lunden av den 110 cm höga och 75 cm breda befintliga stenvallen. En äldre svart granitvård har återanvänts och man har skrivit minneslund på den.

En äldre vård har återanvänts i minneslunden (KI Smedby kyrkog 037)

Redskapsbod och toalett i en byggnad i nordöstra hörnet utanför kyrkogården (KI Smedby kyrkog 026)

Byggnader

Utanför kyrkogården och integrerad i kyrkogårdsmuren ligger en vitkalkad byggnad av okänd ålder som numera används som redskapsbod, förråd och besökstolett.

Övrigt

På 1600-talet skall det enligt uppgift av Tekla Engström ha funnits en runsten på kyrkogården.

På ett par av vårdarna finns små metallskyltar där det står ”Aktiebolaget Bröderna Flinks granitstenhuggeri Westervik”

Beskrivning av kyrkogården med kulturhistorisk bedömning

Översikt över det östra området från norr (KI Smedby kyrkog 028)

Översikt över kyrkogården söder om kyrkan från nordost (KI Smedby kyrkog 004)

Översikt över den norra sidan av kyrkogården från sydost (KI Smedby kyrkog 109)

Granitvård med marmorkors från 1892 söder om kyrkan (KI Smedby kyrkog 079)

Allmän karaktär

Kyrkogården omgärdas åt alla håll av kyrkogårdsmuren i kalksten. Sammanlagt skall det enligt gravkartan finnas 535 gravplatser. Kyrkogården har idag ingen kvartersindelning och gravplatserna ligger utspridda i ett oregelbundet mönster. Det finns inte heller några markerade gångar. Flera av gravplatserna var ända fram till början av 1990-talet omgärdade med häckar av dessa återstår endast ett fåtal. Alla vårdarna är vända mot väster och öster och hela kyrkogården är insådd med gräs.

En av kyrkogårdens få liggande vårdar på norra sidan av kyrkan (KI Smedby kyrkog 095)

Vård över Magnus Larssons hustru Sara som avled 1876 (KI Smedby kyrkog 038)

Gravvårdstyper

På kyrkogården finns flera olika typer av gravvårdar från 1800-talets mitt och framåt. Den äldsta vården är en kalkstensvård rest över en hemmansägare från socknen år 1845 och finns på södra sidan om kyrkan. I övrigt finns det ytterligare 12 vårdar från 1800-talet på kyrkogården, den äldsta vården i den östra delen av kyrkogården är från 1876, stiltypiskt ser

dock själva vårderna ut att vara gjorda senare. Kanske har den ersatt en tidigare vård eller möjligen har man slipat om stenen. Den äldsta vårderna på den norra sidan är från 1867. Under 1900-talet är det en jämn spridning av vårdar från de olika årtiondena. Materialen är främst svart och grå granit, men även röd förekommer. De äldsta vårdarna och flertalet av vårdarna från 1800-talet är dock gjorda i kalksten. På den norra sidan är de flesta vårdarna höga stående, blankpolerade svarta granitvårdar från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Två vårdar på södra sidan, är gjorda i trä, varav den ena föreställer tre kors och den andra ett enkelt kors. En granitvård har ett kors av marmor. Ett fåtal vårdar är korsformade. Enstaka vårdar har nationalromantiska stildrag och vårdarna från 1930-talet är mycket breda. Norr om kyrkan växer det buskar av tuja eller buxbom vid ett par av gravplatserna och i området finns kyrkogårdens enda bevarade murgrönskulle. Kyrkogårdens enda gravplats med stenram finns söder om kyrkan och dess plan är grusad och två gravplatser har låga buxbomsomgärdningar och jordbelagda ytor. Norr om kyrkan är gravplatserna koncentrerade till den västra delen och i den östra finns en stor tom gräsyta. Enstaka gravplatser har ingen vård utan markeras endast med en plantering.

Trävård rest 1995 på södra delen av kyrkogården (KI Smedby kyrkog 055)

Kyrkogårdens enda gravplats med stenram och grusad yta från 1939, finns söder om kyrkan (KI Smedby kyrkog 050)

Korsformad vård i kalksten rest 1864 (KI Smedby kyrkog 060)

Klassicistisk vård i kalksten, vanlig typ på Öland, över nämndeman O Johansson och hans familj (KI Smedby kyrkog 089)

På ungefär hälften av alla vårdar är den dödes yrkestitel angiven. Vanligast är lantbrukare. Andra titlar som förekommer är kontraktsprosten, hemmansägaren, sjökaptenen, kantor och folkskolläraren, trädgårdsmästaren, smedmästaren, skepparen, nämndemannen, snickarmästaren, ”machinisten”, kyrkovaktmästaren, lärarinnan, köpmannen, prosten, kyrkoherden, provinsialläkaren, advokaten, sjöingenjören, lärarinnan, kyrkovården och professorn. By/gårdsnamn anges på merparten av vårdarna.

Två kalkstensvårdar, den till vänster rest 1859 och den till höger 1845 (KI Smedby kyrkog 074)

Gravplatsen har ingen vård men platsen omgärdas av buxbom och gravplanen är belagd med jord (KI Smedby kyrkog 081)

Övrigt

Inne i kyrkan ligger minst ett avbrutet marmorkors som med största sannolikhet kommer från någon av gravvårdarna i området.

Flera av de äldre kalkstensvårdarna är svåra att läsa.

Nationalromantisk kalkstensvård rest 1900 över M G W Falkenberg på norra sidan av kyrkan (KI Smedby kyrkog 097)

Kyrkogårdens enda murgrönskulle och en obeliskformad vård på norra sidan av kyrkan rest över sjökaptenen A Peterson och hans hustru 1892. De avled med endast några dagars mellanrum (KI Smedby kyrkog 102)

En kalkstensvård i form av ett ringkors med sockel av grå granit (KI Smedby kyrkog 103)

Vissa gravplatser saknar vård och endast en plantering visar platsen (KI Smedby kyrkog 110)

Kulturhistorisk bedömning

På kyrkogården har man gravlagt människor sedan första kyrkan stod på platsen. Uppfattningen av kyrkogården ger ett ålderdomligt intryck där vårdarna inte står strikt i raka rader utan strukturen har växt fram under en lång tid. Att samma ytor används under en lång tid gör också att gravplatser och vårdar har bytts ut under tiden vilket skapat en blandning av gammalt och nytt. Spåren av en äldre tid syns främst i de äldre vårdarna, framförallt kalkstensvårdarna. Omgärdningar i form av bland annat låga häckar och stenramar och grusade gravplatser är spår efter en äldre begravningstradition och bör bevaras. I det fortsatta bruket av kyrkogården bör man försöka bevara dess ålderdomliga struktur. Vårdar från 1800-talets mitt eller äldre skall föras in på församlingens inventarieförteckning och i de fall gravrätten upphör vårdas av församlingen.

Flera av titlarna har anknytning till arbetsuppgifter som har med kyrkans arbete att göra. Även socknens närhet till havet avspeglas i de olika titlarna. I flera av de enskilda vårdarna finns ett lokal- och personhistoriskt värde att värna.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅDEN I DESS HELHET

Smedby kyrka ligger endast några få kilometer från Ölands västra kust ett stycke ifrån den västra landsvägen. Runt om breder åkermark ut sig. Den första kyrkogården bör ha anlagts i samband med att den första kyrkan byggdes på platsen men av den medeltida kyrkogården finns det inte idag några tydliga spår. Att man under så lång tid valt att inte använda den norra sidan av kyrkogården har lett till att den övriga kyrkogården har brukats kontinuerligt och skapat en blandning av många olika tidsepoker. Kyrkogården rymmer idag spår från 1800-talets mitt och framåt men är främst en produkt av 1900-talets användning. De grusgravar som fanns under sent 1800-tal och början av 1900-talet såddes igen på 1960-70-talen. Då togs också omgärdningar i form av stenramar, häckar och staket bort.

Smedby kyrkogård utgör en mycket välbevarad och ålderdomlig kyrkomiljö med kyrka, prästgård, kyrkhage och bygata kantad med stenmurar.

Kyrkogården har så långt tillbaka som vi kan finns historiska spår haft samma utbredning som dagens och någon utvidgning är inte känd. Eftersom Smedby kyrkogård använts under lång tid finns här en blandning av gravvårdar och gravplatsutsmäckningar som berättar om skiftande synsätt när det gäller begravningstraditioner, synen på döden och sorgearbetet i stort. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal. De rymmer information som handlar om person- och/eller lokalthistoria i form av personnamn, gårds- och bynamn samt titlar. Vanligast är lantbrukare. Andra titlar som förekommer är till exempel kontraktsprosten, hemmansägaren, sjökaptenen, trädgårdsmästaren, skepparen, nämndemannen, snickarmästaren, kyrkovaktmästaren, prosten, kyrkoherden, provinsialläkaren, sjöingenjören, kyrkovärden och professorn. Den dödes hemort finns angivet på det stora flertalet vårdar.

Kyrkogården är en väl sammanhängande miljö med flera ålderdomliga inslag till exempel kyrkogårdsmuren och smidesgrindarna samt trädkransen. Kyrkan och kyrkogården bildar tillsammans med omgivande bebyggelse i form av bland annat prästgården en värdefull kulturmiljö som visar på platsens betydelse i socknen. På kyrkogården finns spår av den långa kontinuiteten på platsen i form av äldre vårdar. Vårdar från 1800-talets mitt och äldre ska föras in på församlingens inventarieförteckning. Kulturhistoriskt värdefulla för kyrkogården är också de omgärdade gravplatserna. De visar på äldre former av gravplatsarrangemang som en gång var vanliga på Smedby kyrkogård.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man iden långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Smedby kyrka och kyrkogård utgör centrum i en medeltida kyrkomiljö. Här har socknens religiösa centrum funnits under en lång sammanhängande tid. Kyrka och kyrkogård tillsammans med prästgården och kyrkhagen utgör en värdefull kulturmiljö
- Kyrkogården har idag ingen kvartersindelning, inga markerade gångar och ett oregelbundet mönster av gravplatser vilket kan tyda på en äldre indelning i gårds- eller bygravplatser. Denna struktur är mycket sällsynt och måste bibehållas.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Lantmäteriet

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Edholm, Dag. Smedby kyrka, en kort historik.

Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Muntliga uppgifter f d kyrkogårdsvaktmästaren Karl- Ivar Kindberg vaktmästare mellan (1950-1990)